

אוצר החכמה
116115

חובת "עשה לך רב"

אם נצטוו ישראל למנות מלך, מדוע בעם שמואל כשניקשו זאת? / המלך מרומם את העם או רק שומר שלא "יבלעו" איש את רעהו? / לשם מה ציוו חכמים "עשה לך רב"? / ומה עושים כאשר לא מוצאים רב מתאים? מהותם של המלך והרב, והדרכה בקיום הציווי "עשה לך רב"

אודות סדר הנהגת בני ישראל בארצם, ציוותה התורה בפרשתנו (יז, טו) "שום תשים עליך מלך". מצוות מינוי מלך היא מצווה נעלית וחשובה, והיא מנוי בין שלוש המצוות ש"נצטוו ישראל בכניסתן לארץ" (סנהדרין כ, ב).

והנה, בימי שמואל פנו אליו בני ישראל וביקשו למנות עליהם מלך, אך שמואל לא הי' מרוצה מכך, כפי שמסופר בנביא "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך". ואף הקב"ה קבל על בקשתם, ואמר "כי אותי מאסו וגו'" (שמואל א ח, ה ואילך).

והנה, ידועה הקושי:

מכיוון שמינוי מלך היא מצווה מן התורה, והיא מן המצוות המיוחדות שנצטוו בכניסתם לארץ, מדוע לא הי' שמואל מרוצה מבקשת בני ישראל למנות להם מלך, ואיך טען השי"ת שבקשתם למינוי מלך מורה על כך ש"אותי מאסו"? (ראה אברבנאל פרשתנו "הספק העשירי", ושם מביא תירוץ כו"כ מפרשים. כלי יקר פרשתנו עה"פ. רד"ק ש"א ח, ה. ועוד).

גם יש לתמוה לאידך גיסא, אם אכן מינוי המלך בימי שמואל הי' עניין בלתי רצוי, מדוע לבסוף נעתר הקב"ה לבקשת בני ישראל, וציווה את שמואל "שמע בקולם"?

מטרת המלך: "מוראה של מלכות" או "משכמו ומעלה גבוה מכל העם"

בכדי לעמוד על יישוב הקושיות האמורות, יש לעיין תחילה במהותה ותכליתה של מצוות מינוי מלך.

נתבאר בסה"ק, שישנן שתי מטרות במינוי מלך, זו למעלה מזו (בכל הבא לקמן ראה באורך בספר המצוות ("דרך מצותיך") לאדמו"ר הצמח צדק מצוות מינוי מלך פ"א ופ"ג):

א. כאשר אין מלך, אזי איש הישר בעיניו יעשה, וכפי שאמרו חז"ל ש"אלמלא מוראה (של מלכות) איש את רעהו חיים בלעו" (אבות פ"ג מ"ב). מורא המלכות פועל שתהי' הנהגת בני המדינה כראוי. וגם כאשר בני המדינה מבינים היטב בשכלם כיצד ראוי להתנהג, הלא אין די בכך, כי "העין רואה והלב חומד" (רש"י שלח טו, לט), ורק יראת המלך פועלת על נתיניו שילכו בדרך הישר.

ב. כאשר עומדים בני המדינה במצב שהשכל שבמוחם שולט על נטיות ליבם בתמידות, והרי הם מתנהגים בדרך הישר גם בלא להזדקק ליראת המלכות, אזי לכאורה אין להם צורך במלך. ומכל מקום, גם במצב זה נצטוו בני ישראל למנות להם מלך. אלא, שבדרגה זו, אין המלך כמו "שוטר" המשגיח על העם, אלא תפקידו נעלה יותר.

המלך הוא מרומם מכל העם, וכמו שנאמר בשאול "משכמו ומעלה גבוה מכל העם" (שמואל א ט, ב), והיינו שכוחות נפשו המה מרוממים ונעלים ביחס לשאר בני אדם, עד שבחינת ה"שכם" שבו, נעלית מבחינת ה"ראש" של כל העם (ראה אור התורה בראשית ח"ד עמ' 1528. ועוד).

והנה, ישנם עניינים שאין דעת המון העם מגעת להבין ולהכריע איך להתנהג, מאחר שהם דברים נעלים בערך שכלם. ולשם כך צריכים למנות מלך, שלהיותו נעלה ומרומם, יכול להדריכם ולהורות להם את אשר יעשון באותם עניינים.

לעורר יראת שמיים פשוטה, או להשיג מדרגות נשגבות

כאשר מעמיקים ומעיינים בפנימיות עניינו של מלך ישראל ברוחניות, מוצאים גם כן שישנם שני עניינים בתפקידו הרוחני של המלך, מעין שני העניינים שנתבאר למעלה:

א. המלך האמיתי של בני ישראל הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה. ואין תפקידו של

מלך בשר ודם שהם ממנים עליהם, אלא לגלות את מלכותו ית' שתהי' נרגשת אצל בני ישראל כולם.

יהודים מצד עצמם הם מאמינים בני מאמינים, ויודעים שכל חיותם נשפעת ממלכותו של הקב"ה, והכרה זו צריכה לפעול בהם התבטלות כלפיו. אמנם, לפעמים יש חסרון בהתבטלות זו, מחמת מעמדם ומצבם של בני ישראל, ואזי זקוקים הם למורא מלכות בשר ודם שבאמצעותו יגיעו ליראה את הבורא ית' ויתבטלו לפניו.

ב. כאשר בני ישראל נמצאים במעמד ומצב רצוי, והם בטלים אל הבורא ית"ש על ידי עבודתם העצמית, אזי אינם צריכים ליראת מלך בשר ודם בכדי ליראה אותו ית', והצורך במלך הוא באופן נעלה יותר:

יראתם והתבטלותם של בני ישראל נובעת מהשגתם בענייני ידיעת ה', ודרגת הביטול היא בהתאם למידת השגתם. אמנם, המלך הוא "משכמו ומעלה גבוה מכל העם", והוא מגיע לדרגות נעלות הרבה יותר של ביטול ויראה מהבורא ית'. ועל כן צריכים בני ישראל למלך, שהוא יעורר בהם דרגות נשגבות ונעלות ביראת ה' ובהתבטלות לפניו. דרגות כאלו שנעלות ונשגבות מהשגתם של המון העם.

"וירע הדבר בעיני שמואל" – שאינם יראים את ה' מכוח עצמם

ומעתה יש לבאר את מהלך הדברים בסיפור מינוי מלך בימי שמואל:

בוודאי חפץ שמואל הנביא שבני ישראל יקיימו את הציווי למנות להם מלך. אמנם, הוא חפץ שמינוי המלך יהי' באופן הנעלה יותר. רצונו הי' שבני ישראל יראו מה' ויתבטלו לפניו מצד עצמם; והמלך ירומם אותם עוד יותר, ויביא אותם לדרגות נשגבות בביטול ויראה מהבורא ית'.

אך בני ישראל שאלו מאת שמואל "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים". הם ביקשו מלך שימנע מצב של "איש את רעהו חיים בלעו". והיינו, שהם היו במצב של חיסרון ביראת שמיים פשוטה, וחפצו במורא מלכות שיעוררם ליראת שמיים.

ועל כן, הנה "וירע הדבר בעיני שמואל". מצבם ומעמדם של בני ישראל בענייני עבודת ה', הי' רע בעיני שמואל. כי לדעתו, היו צריכים לעמוד בדרגה שהיראה והביטול כבר שלמים אצלם. ועל דרך זה גם הקב"ה אמר "כי אותי מאסו" – בני ישראל אוחזים במדרגה נחותה, והם אינם יראים את השי"ת מצד עבודתם העצמית.

[ואף שבפרשתנו, בציווי על מינוי מלך (יז, יד) נאמר גם כן "כי תבוא אל הארץ... ואמרת אשימה

עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי", ומשמע לכאורה שכך הוא המלך הנרצה; הנה כבר כתב הרמב"ן ש"גם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן הי' כששאלו להם את שאול, אמרו לשמואל (שמואל א ח, ה) שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, וכן כתוב שם (ח, כ) והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו'". אבל בוודאי אין זה האופן הנרצה, וכפי שתמה שם הרמב"ן "כי מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל הגוים אשר סביבותי, ואין ישראל ראויים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה". ואין זה אלא "רמז לענין שיהי'".

ואף על פי כן, אמר השי"ת לשמואל "שמע בקול העם":

אמת הדבר, שבקשת בני ישראל מורה על נחיתותם. אך יחד עם זאת, אי אפשר להמתין עם מינוי המלך עד שיתעלו במדרגתם ותהי' בהם יראת שמיים מצד עצמם, כי בינתיים יהיו בני ישראל בלא יראת שמיים רח"ל.

אלא יש למנות מיד מלך, באופן הנחות יותר, שיעוררם ליראת שמיים פשוטה; ובמשך הזמן יתעלו בני ישראל להיות יראים את ה', ואזי יהי' תפקיד המלך להביאם לדרגות נשגבות ועמוקות יותר.

"מאן מלכי רבנן" – גם עבור יראת שמיים פשוטה

ממצוות מינוי מלך יש לו לאדם ללמוד הוראה נחוצה בעבודת הבורא ית"ש:

בזמן הגלות אין מלך כפשוטו, אך אמרו חז"ל "מאן מלכי רבנן" (ראה גיטין סוף פ"ה). ומעין המצווה של מינוי מלך, ציוו חז"ל שימנה האדם לעצמו רב – "עשה לך רב" (אבות פ"א מ"ו ומט"ז).

והנה, יכול האדם לחשוב שתפקיד הרב הוא רק לרוממו ולהעלותו למדרגות נשגבות, אך בעניינים פשוטים ונחותים יכול הוא להחליט בעצמו, ואינו זקוק לרב שידריכו. ואם נמצא במצב נחות בעבודת ה', עדיין אינו הולך לרב שיסייע לו להיחלץ ממצבו, אלא חושב שיצליח לתקן זאת בכוח עצמו.

וגם אם חולף זמן, ועדיין נשאר במצבו הנחות, אין הוא הולך אל הרב, אלא ממתין עד אשר ^{יציאת מצרים} "יערה עליו רוח ממרום" (ע"פ ישעי' לב, טו), ויעוררוהו מלמעלה להיטיב ולתקן הנהגתו בכוח עצמו.

ועל כך לומדים אנו ממעשה שמואל, שכאשר ישנו מצב של "אותי מאסו", של חסרון ביראת שמיים, ואפילו אם יש רק חשש למצב זה; יש לנצל את "מאן מלכי רבנן" בכדי לפעול בעצמו יראת שמיים פשוטה ובסיסית. ובמשך הזמן, יתעלה האדם למצב שבו הוא כבר ירא שמיים בעצמו, ותפקיד הרב יהי' לעוררו להתעלות למדרגות

נעלות ונשגבות יותר, בדרך העולה בית א-ל.

"עשה לך רב" - ביגיעה וגם בכפי'

ויש להוסיף בדיוק הלשון "עשה לך רב":

אסור לו ליהודי לסמוך על עצמו ודעתו במקומות שיש לו ספק בעבודת ה', שהרי כבר אמרו חכמים "אל תאמין בעצמך" (אבות פ"ב מ"ד), אלא מוכרח הוא למצוא לו "רב" הנעלה ממנו, שהוא יעוררו ויפתור ספקותיו, וידריכו בדרך העולה בית א-ל.

והנה, יש הטוענים שאינם מוצאים "רב" מתאים שיוכלו לקבל עליהם, ועל כך יש תשובה מלשון המשנה "עשה לך רב", עשה מלשון עשי' ויגיעה. הרי לא אלמן ישראל, ובוודאי ישנו יהודי שיש לו יראת שמיים יותר ממנו, בשכונה זו או בשכונה אחרת, והוא יכול להיות רבו. אלא שלשם כך דרושה עשי' ויגיעה. וכבר הבטיחה תורה (מגילה ו, ב) "יגעת ומצאת", שכאשר מתייגעים באמת, אזי מוצאים.

ונוסף על כך, יש לפרש עשי' גם מלשון כפי', וכמו "מעשין על הצדקה" (ב"י לטור יו"ד סרמ"ח). לפעמים מה שאינו מוצא רב, הוא מחמת שמרגיש עצמו למציאות חשובה, וגאוותו היא המונעת אותו מלמצוא רב שנעלה ממנו. ועליו לכפות גאוותו, ולהכריח את עצמו למנות עליו רב.

ואותו הרב אשר ימנה לו, שהוא מעין "מלך", ילמדו את תוכן הפרשיות שהמלך הי' קורא בהקהל (כמבואר בסוטה מא, א): תחילה את פרשת "שמע", שתוכנה הוא קבלת עול מלכות שמיים; ולאחר מכן את פרשת "והי' אם שמוע", שבה מבואר כיצד "ואספת דגנך" תלוי ב"שמוע תשמעו", והיינו שהשפע הגשמי תלוי בעבודתו הרוחנית של האדם.

ולאחר שיעוררו הרב ויביאו לידי קבלת עול מלכות שמיים פשוטה, ימשיך וירוממו אל דרגת יראת שמיים נעלית יותר, וינהלו בדרך העולה בית א-ל.